

OMGAAN MET ANDEREN
EEN COMMUNICATIEKUNST

“Quoique son île fut déserte,
il mit une plume à son chapeau ;
il lui semblait qu’il créât par là
quelqu’un qui regardat la plume.”

(Paul Valéry over Robinson Crusoë)

Wilfried Van Craen

Omgaan met anderen

Een communicatiekunst

Acco Leuven / Voorburg

Eerste uitgave : 1990
Vierde, herziene uitgave : 2005
Tweede druk : 2006

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Brusselsestraat 153, 3000 Leuven (België)
E-mail : uitgeverij@acco.be – Website : www.uitgeverij.acco.be

Voor Nederland :

- Uitlevering : Centraal Boekhuis bv, Culemborg
- Correspondentie : Kemper Conseil, De Star 17, 2266 NA Leidschendam

Omslagontwerp : Danny Juchtmans

© 2005 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

Inhoud

Woord vooraf	7
1. <i>Systeendenken</i>	9
2. <i>Communicatieproces</i>	25
3. <i>Axioma's van de communicatietheorie</i>	33
3.1 Eerste axioma: communiceren doe je altijd	33
3.2 Tweede axioma: je spreekt altijd dubbel	56
3.3 Derde axioma: elk zijn waarheid	82
3.4 Vierde axioma: met woorden of zonder?	94
3.5 Vijfde axioma: wie heeft het voor het zeggen?	119
4. <i>Paradoxe communicatie</i>	135
5. <i>Territoriumtheorie</i>	153
5.1 De mens en zijn privé-gebieden	154
5.2 Publieke arena	167
5.3 Illustraties van de territoriumtheorie	171
5.4 Wapengebruik als (territoriale) communicatie	177
5.5 Besluit	183
6. <i>Wat doe je eraan?</i>	187
6.1 Basiscommunicatievaardigheden	188
6.2 Oefeningen op de communicatieregels	207

Besluit	223
Literatuur	225

Woord vooraf

In deze vernieuwde uitgave zijn we niet zozeer op zoek gegaan naar een actualisering van het theoretische gedeelte, maar eerder van de vertaling ervan naar het dagelijkse leven. We zijn er namelijk van overtuigd dat het denk- en werkmodel van de communicatietheorie (Watzlawick e.a., 1970) de afgelopen vijfendertig jaar een belangrijke plaats verworven heeft in het opleidingspakket van hen die vakkundig met mensen willen omgaan. We denken hierbij in de eerste plaats aan de paramedische, psychosociale en onderwijssector, maar ook aan al de andere, diverse sectoren (dienstverlenende en commerciële) waar de omgang met mensen beroepshalve belangrijk is. Ten slotte merken we ook hoe binnen de algemene vorming dit denkmodel steeds vaker gehanteerd wordt als het methodische referentiekader bij uitstek. Last but not least heeft deze benadering een erg brede en adequate toepassingswaaier gevonden als middel om tot veranderingen te komen binnen privé-relaties.

Deze theorie steekt immers boven andere uit door haar pragmatische karakter: je kunt er eenvoudigweg iets mee doen, concreet. Ze leert een manier van kijken naar hoe mensen met elkaar omgaan en leert een methodische grip te krijgen op de problemen die hierbij kunnen opduiken. Anders gezegd, je leert een denkmodel te hanteren van waaruit je systematisch kunt reageren als je met mensen werkt of leeft. Dat kunnen zijn: de patiënten voor de paramedicus, de cliënten voor de welzijnswerker, de kinderen voor de opvoeder, de klas

voor de leraar of lerares... of de partner, gezinsleden of vrienden in het privé-leven.

In dit boek willen wij deze op zich toch vrij abstracte, complexe en hermetische theorie herkenbaar en bijgevolg praktisch bruikbaar maken, in de eerste plaats voor wie beroepshalve met mensen omgaat of een studierichting volgt die daartoe opleidt. Tegelijk is deze uitgave bestemd voor al wie uit eigen belangstelling, ook buiten zijn beroep, geboeid is door menselijke omgang.

Niet alleen in typische beroepsrelaties, maar ook 'privé' komt het kunnen omgaan met elkaar aan bod. Wij hebben de theorie daarom zorgvuldig vertaald naar een door iedereen herkenbare realiteit en geïllustreerd met vele voorbeelden.

Zeker achter deze voorbeelden moet de lezer niets wereldschokkends zoeken. Integendeel, vaak gaat het om heel gewone dialogen of gedragsbeschrijvingen. Wel weerspiegelen ze, elk op hun manier, de werkelijkheid van alledag. Roland Barthes noemt ze 'figuren', "waarin men in het voorbijgaan iets kan terugvinden van wat men heeft gelezen, gehoord of ondervonden (...) een figuur is gerechtvaardigd als ten minste één lezer kan zeggen: 'Heel juist, ik ken die woorden, ik herken ze.'"

In deze vernieuwde uitgave komt een uitgebreide reeks 'figuren' aan bod die ik de afgelopen tien jaar hebben gesprokkeld in de beroepspraktijk, het gewone leven van alledag en de vele boeken en films die ons een vaak ontluisterende spiegel voorhouden van datgene wat in het dagelijkse leven alsmaar aan onze bewuste waarneming ontsnapt: de verborgen wetmatigheden van onze omgang met de ander.

WILFRIED VAN CRAEN

1.

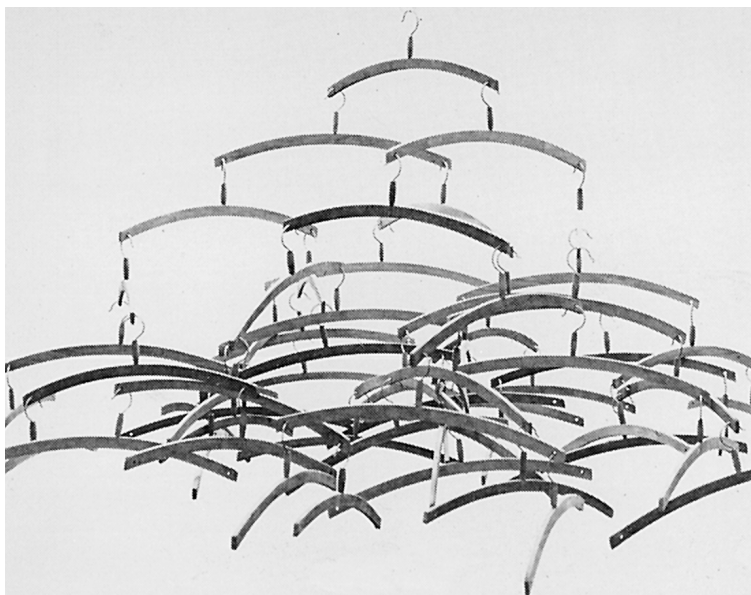
Systeemdenken

“Want alles raakt alles in de wereld. Een begin verdwijnt nooit, zelfs niet met het einde.”

(H. Mulisch, *De aanslag*)

Mensen hangen eigenlijk aan elkaar; ze zijn als het ware met elkaar verbonden door fijne, onzichtbare draden. Je zou kunnen zeggen: we zitten met elkaar in een systeem. En inderdaad, elk van ons maakt deel uit van verschillende systemen: het gezin, de partnerrelatie, de vriendenkring, het werkteam, de klas, de cursusgroep, de maatschappij... Als ‘element’ van een systeem zijn we op zo’n manier met de andere elementen verbonden, dat wanneer één element verandert, dit een weerslag heeft op de andere en op het systeem als geheel.

Een frappant voorbeeldje leveren de dieren bij ons in huis. Die zijn namelijk nogal jaloers op elkaar en als ik bijvoorbeeld wat tegen de poes zeg, dan komt de (zelfs slapende!) hond meteen naar me toe. Ik kan niet tegen de poes praten zonder dat dit een effect heeft op de hond! Ik, poes en hond (en de andere gezinsleden) lijken wel met onzichtbare draden verbonden. Iets doen naar de één toe, heeft onmiddellijk effect op de ander. Je kunt je zo’n systeem het best voorstellen als de verzameling kleerhangers op de foto hierna. Stel dat dat geheel van kapstokken je klas, team of gezin voorstelt. Als een van de kleerhangers (leerlingen, collega’s, gezinsleden) aan het wiebelen gaat door een plotselinge verandering, dan zal dat voelbaar zijn in alle andere kleerhangers. Bij de ene zal dat opvallend veel zijn, bij de andere onmerkbaar weinig, maar die verandering van die ene kleerhanger zal hoe dan ook de andere ‘iets doen’ en daardoor ook het geheel wijzigen, al is het maar een ietsepietsie.

Een voorbeeld uit de klas

Een student rijdt zijn motor tot schroot en breekt hierbij zijn been. In het gezinssysteem kan dat tot heel wat veranderingen leiden. Om het wat overdreven voor te stellen: moeder blijft thuis om de arme stumper te verzorgen en krijgt het daardoor moeilijk op haar werk. Vader offert zijn avonden op om te onderhandelen met de verzekeringsagent en krijgt met hem zo'n ruzie dat zijn maagzweer acuut wordt. Broerlief wordt verliefd op de verpleegster en de hond leeft helemaal op van de onverwachte permanente aanwezigheid in huis. Ook het klassysteem ondergaat heel wat veranderingen bij de terugkeer van de student. Sommigen hebben aantekeningen voor hem bijgehouden, en door de uitwisseling ervan ontstaan hechtere vriendschapsbanden. Eén daarvan is met een meisje dat het liefje is van een andere jongen uit de klas, die zich blauw begint te ergeren aan haar 'overdreven' aandacht voor die 'mankepoot'. De leraar schenkt meer aandacht aan de 'achterblijver' en geeft daardoor wat minder aandacht aan de anderen...

In de plaatselijke voetbalploeg ondergaat het systeem heel wat wijzigingen, want onze man was een van de beste spelers; een paar

belangrijke matches staan voor de deur en een invaller wordt ingeschakeld, die extra training nodig heeft. En die was zich net ijverig in de gemeentepolitiek aan het inwerken op een erg conservatieve manier. Hij geeft dat nu op om te kunnen voetballen, zodat de linkse vleugel meer vrij spel krijgt in de politieke eendenvijver van het dorp, en de politieke toestand een wijziging ondergaat.

Al is het dan wellicht niet je bedoeling, toch is je been breken inderdaad... communicatie, want kijk maar naar de invloed die het kan hebben. En die invloed zien mensen vaak niet, terwijl hij er natuurlijk wel is en de kwaliteit van de relaties voortdurend meebepaalt. Zo vertelde een cursist ooit de volgende anekdote.

“Op mijn dienst komen twee nieuwe directiesecretaresses bij, waarvan één met een universitair diploma. Ik ontmoet beiden voor een eerste kennismaking en zeg tegen de ‘universitaire’: ‘U zullen we met uw academische achtergrond zeer goed kunnen gebruiken op onze dienst.’ Veel later hoor ik van derden dat de andere ‘nieuwe’ directiesecretaresse deze opmerking als heel kwetsend had ervaren. Het werd me plots duidelijk waarom zij zich tegenover mij zo afstandelijk gedroeg. Het was uiteraard nooit mijn bedoeling geweest me ‘negatief’ uit te laten over haar, maar ik heb nu geleerd dat als je samen bent, je niet tegen één kunt praten zonder dat het een effect heeft op twee.”

Dat heeft die cursiste inderdaad goed gezien: haar dienst vormt een systeem waarbij alle medewerkers met elkaar onzichtbaar verbonden zijn. Op het moment dat zij die opmerking maakte aan de eerste, beseftte en zag ze dan ook niet dat dat een erg negatief effect op de tweede had, wat de kwaliteit van hun relatie ernstig had kunnen verstoren.

In het systeemdenken, en dan specifiek de Palo Alto-school,¹ waarop we ons hier inspireren, gaat men bekijken hoe de mensen aan elkaar hangen en welke invloed ze op elkaar hebben net doordat ze ‘aan

1. De liefhebbers die deze richting diepgaander willen exploreren, raden we het boek aan van twee Franstalige Belgen, Jean-Jacques Wittezaele en Teresa García (1992), waarin ze verslag doen van hun verscheidene verblijven aan de Palo Alto-school en een brede situering bieden van deze benadering.

elkaar hangen'. Als je dat doet, dan merk je dat er een onophoudelijke *circulaire* beïnvloeding tussen mensen bestaat. Met circulair willen we zeggen: wat ik doe (mijn gedrag), is zowel een *gevolg* van jouw gedrag (omdat jouw gedrag mij beïnvloedt) als een *oorzaak* van jouw gedrag (omdat ik op mijn beurt jou beïnvloed). Mijn gedrag is zowel actie als reactie en onze manier van met elkaar omgaan (communiceren) is als een cirkel: er is geen begin. We hebben het moeilijk deze denkwijze als waar aan te nemen, omdat we gewoonlijk naar het individu kijken en niet naar de individu-interactie. Uitlatingen als 'hij doet zo omdat hij depressief is' of 'ze doet zo asociaal omdat ze zo is' zijn typische illustraties van dit individugerichte kijken.

Gedrag op zich bestaat dus eigenlijk niet, omdat het altijd zowel oorzaak als gevolg is van het gedrag van een ander element uit een systeem. Wil je een bepaald (bijvoorbeeld storend) gedrag van iemand begrijpen, dan kun je in plaats van dat gedrag op zichzelf te proberen te verklaren (wat we vaak doen), proberen te kijken hoe dat gedrag functioneert in het systeem (bijvoorbeeld een relatie), hoe het een reactie is op het (meestal onbewuste) gedrag van die ander, maar tegelijkertijd dat gedrag van die ander ook veroorzaakt (zie ook hoofdstuk 3, het derde axioma: 'Ieder zijn/haar waarheid'). Eigenlijk is het een beetje begrijpelijk dat we de zaken 'lineair' in plaats van 'circulair' benaderen, omdat we gewoon zijn om bij onszelf steeds van onze binnenkant uit te gaan. We doen dát omdat we dat denken, we reageren zús omdat we ons zo voelen en we passen dat ook bij anderen toe: het ligt aan die binnenkant van de anderen, denken we. Trouwens, ook in het psychologische denken is deze zienswijze niet vreemd: onder meer de psychoanalytische theorie gaat eerder uit van het *intrapsychische* van de mens om zijn doen en laten te verklaren.

Dat dus in tegenstelling met het systeemdenken: het intrapsychische (de binnenkant van de mens) is hier niet het vertrekpunt, wel het interpersoonlijke, de interactie *tussen* mensen in een systeem. Wát we denken of voelen, is in deze benadering niet relevant (wat niet wil zeggen: onbelangrijk!). Maar om menselijk gedrag te verklaren, telt de binnenkant maar voorzover hij zichtbaar wordt gemaakt door onze buitenkant, ons gedrag, en voorzover dat laatste beïnvloed wordt

binnen een systeem. Het meest invloedrijke systeem is dat van de familie of het gezin. Als je ooit zin hebt om de beïnvloedingscircuits uit te tekenen van een familiesysteem, dan biedt bijvoorbeeld de zes uur durende cultfilm *La Meglio Gioventù* daartoe een schat aan materiaal.

In een systeem gaan mensen hun manier van met elkaar omgaan, op elkaar afstellen. Er ontstaan 'gewoonten' die *regels* worden. Zij regelen het sociale systeem (gezin, klas, school, maatschappij). Het elkaar constant beïnvloeden kunnen we hierbij zien als een vorm van feedback geven: we geven de andere informatie over hoe hij zich wel of niet moet gedragen, over het omgaan met de regels van het systeem.

In de jaren 1960 droegen de notabelen in Congo allemaal een zonnebril, net zoals de blanken. Toen een minister zonder zonnebril een beleidsverklaring wou voorlezen in het parlement, werd hij door president Kasavubu terechtgewezen. De minister had zich niet gehouden aan een regel die voor dit politieke systeem belangrijk bleek.

Ook in intieme relaties ontstaan zeer snel regels.

"Ze had alleen een rok en een beha aan. Daarna (alsof ze er toen pas aan dacht dat ze niet alleen in de kamer was) keek ze Franz lang aan. Die blik bracht hem in verlegenheid, want hij begreep hem niet. Tussen alle minnaars ontstaan snel spelregels waarvan ze zich niet bewust zijn, maar ze gelden en kunnen niet worden verbroken. De blik die ze nu op hem richtte, viel buiten die regels: hij had niets gemeen met blikken en gebaren die gewoonlijk aan vrijage voorafgingen. Er zat uitdaging noch koketterie in, eerder een soort vraag. Alleen had Franz niet het minste vermoeden waar de blik naar vroeg."

(M. Kundera, *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan*)

Als in het klasvoorbeeld toch iemand aan het lachen gaat met onze 'sukkelpoot' en enkele afkeurende blikken toegeworpen krijgt van de anderen, dan krijgt hij van deze mensen een feedback die zegt: 'Je hebt een regel overtreden, pas je gedrag weer aan.' Als mankepoot gretig ingaat op de vertroeteling door zijn medestudente, die tussen haakjes het lief van Jan is, en deze laatste dus kil en afstandelijk doet tegenover mankepoot, dan geeft hij met dat gedrag eigenlijk een

feedback die zegt: 'Jouw gedrag staat me niet aan, ik neem het je kwalijk dat je de regel van 'afblijven-van-een-ander-zijn-lief' niet respecteert.' In dit klassysteem zou het dus een regel kunnen zijn dat we niet lachen met iemand die een been in het gips heeft. Een andere regel zou kunnen zijn dat men een ander zijn lief niet afpakt.

Bij het opzoekingswerk voor mijn boek over dit laatste onderwerp, *De prijs van de passie*, viel het me op dat de regels in verband met ontrouw ofwel amper uitgesproken worden, ofwel erg rigide gesteld zijn en ook niet bijgesteld worden in de tijd en dus vaak een spanningsveld meebrengen tussen een theoretisch ideaal (eeuwige trouw) en een ontnuchterende realiteit (een gemiddelde van alle onderzoeken doet vermoeden dat in ongeveer de helft van de huwelijksrelaties sprake is van ontrouw).

Zoals je merkt, zijn regels vaak onuitgesproken. Meestal communiceren we er niet rechtstreeks en verbaal over, maar doen we dat onrechtstreeks met ons gedrag. In een gezinssysteem kunnen bijvoorbeeld de volgende regels gelden:

- Als er bezoek komt, moet alles netjes opgeruimd zijn.
- Als er bezoek is, moeten de kinderen buiten of op hun kamer gaan spelen.
- Kerstavond breng je in familiekring door.

In het werksysteem kunnen dan weer andere regels gelden:

- Een collega verdedig je altijd.
- Je stelt je soepel op bij overwerk door werk mee naar huis te nemen.
- Welke conflicten we onderling ook hebben, tegenover de klanten zijn we als de vingers van één hand.

Maar ook in bijvoorbeeld de sportclub gelden er regels om het systeem in evenwicht te houden:

- Er wordt verwacht dat je deelneemt aan sociale activiteiten.
- Je zet je in voor het aanbrenge van nieuwe leden.
- Je staat mee in voor het onderhoud van het materiaal.
- Na de wedstrijd wordt een pintje gedronken.

Zo'n regel niet naleven (al dan niet terecht) zal waarschijnlijk leiden tot sanctionering (als je bijvoorbeeld niet mee gaat drinken, mag je

wellicht (negatieve) commentaar verwachten of zal men je laten voelen dat je er minder bij hoort). Dat wil uiteraard niet zeggen dat je in elk systeem de regels moet naleven. Soms is een systeem aan verandering toe en dienen regels doorbroken te worden, of het kan ook wel dat je achter sommige regels niet kunt staan en dat je de eventuele sanctio-nering er dan maar bijneemt.

Een prangend voorbeeld van tot welk protest en welke paniek het plots niet naleven van een regel kan leiden, vinden we in de film *De sprong in de leegte* van M. Bellocchio.

Een man van middelbare leeftijd woont al heel zijn leven samen met zijn zus. Beiden bleven ongehuwd. Al die jaren bestaat de regel dat ze samen het avondmaal gebruiken. Het is een van die regels die hun (samenlevings)systeem regelen. Op een avond blijkt de zus al met de huishoudster te hebben gegeten en moet de man zijn avondmaal alleen gebruiken. Hij kan het niet aan om alleen te eten, terwijl zijn zus in de aangrenzende kamer is met de huishoudster. Om aandacht te trekken, laat hij met een luide klap zijn lepel vallen. Niemand reageert. Dan gooit hij de rest van zijn bestek op de grond. Wacht af. Niemand reageert. Ten slotte neemt hij zijn bord en werpt het over zijn schouders. Als na een tijdje nog niemand komt (om)zien, zegt hij tegen zichzelf: "Ik besta niet meer."

Meestal denkt men dat kleine veranderingen kleine effecten tot gevolg hebben. Dat dit niet altijd waar is, illustreert het gekende voorbeeld van de druppel die de emmer doet overlopen. Gedurende de hele tijd van het vollopen heeft een kleine verandering (een druppel bij) een klein gevolg (het waterniveau stijgt met één druppel), maar op een bepaald ogenblik, op het moment dat de emmer vol is, gebeurt er iets bijzonders. Een kleine verandering (een druppel bij) geeft een heel groot effect: de emmer loopt over. Dit effect is zo groot dat de toestand die eraan voorafging (druppels vallen in een emmer, die volloopt met water), zelfs opgeheven wordt en een totaal nieuwe toestand ontstaat (de emmer vangt geen water meer op, en de omgeving die voordien droog was, wordt steeds natter). Dit soort kritieke gebeurtenis, waarbij een systeem ten gevolge van een kleine gebeurtenis in een kritieke toestand terechtkomt en in een heel andere toestand verandert, noemt men in de

wiskunde bifurcaties of catastrofes. In relaties tussen mensen kunnen identieke processen optreden. Een kleine uitspraak of onbenullig gedrag (de druppel) kan soms een indrukwekkend effect hebben.

In het voorbeeld uit de film was het protest omwille van het doorbreken van een regel louter non-verbaal, maar het kan natuurlijk ook verbaal, en zelfs heel luid, zoals blijkt uit dit vervolg van ons klasvoorbeeld.

In elke groep (en dus ook de klas) zijn er ‘véélzeggers’ en ‘weinigzeggers’. Jan is een veelzegger die in de klas nogal makkelijk zijn mening over van alles en nog wat ten beste geeft en ook de leraar nogal vaak van repliek dient, vragen stelt, enzovoort. Vandaag echter heeft hij de hele dag zijn mond nog niet opengedaan, terwijl de leraar juist een nieuwe formule van lesgeven uitprobeerde: een kringgesprek-lesvorm. Op het einde van de dag valt de leerkracht plots uit tegen Jan: “Het is weer niet goed zeker! Als het idee niet van meneer Jan komt, moet hij het natuurlijk saboteren!” Jan valt uit de lucht. Hij zat vandaag met zijn gedachten gewoon bij zijn lief, die blijkbaar met ‘mankepoot’ aan het aanpappen is.

Wat was er gebeurd? Jan week van zijn gewoontegedrag af (actief gedrag vertonen tijdens de les) en die ‘afwijking’ werd door de leraar niet in dank afgenomen, want die vertaalde het als: ‘Met zijn koppig stilzwijgen wil die arrogante kerel laten merken hoe onbenullig mijn experiment is.’ Terwijl dit laatste hoegenaamd niet in Jans bedoeling lag. Maar de afwijking van de regel (dat Jan degene is die veel zegt en actief stimuleert) werd niet genomen door de leraar; met zijn feedback wil hij Jan terug in zijn gewoontegedrag dwingen.

Een cursiste die zich altijd heel erg had ingezet voor haar werk, besloot, mede op aanraden van haar arts, het professioneel wat rustiger aan te doen. Vanaf dat moment kwamen collega’s, die haar extreme inzet intussen gewoon waren, in paniek. Er was een onevenwicht in het systeem ontstaan dat niet gewaardeerd werd, en men poogde het oude evenwicht terug te herstellen.

Van alle systemen is het gezinssysteem ongetwijfeld het meest invloedrijke. Hier gelden heel wat regels (die zowel positief als negatief kunnen worden ervaren), sommige uitgesproken (‘als meis-

je/jongen hoor je je zus of zo te gedragen', 'scheiden doe je niet in onze familie', 'kinderen moeten onvoorwaardelijk luisteren', 'je klopt eerst vooraleer je iemands kamer binnenstapt', 'het avondmaal nemen we altijd samen', 'als kind help je mee in het huishouden'), sommige niet uitgesproken ('over seks wordt niet gepraat', 'voor de lieve vrede moet je zwijgen', 'je slecht (depressief, angstig, ...) blijven voelen kan niet', 'ouders trekken, wat hun houding tegenover de kinderen betreft, aan hetzelfde eind', 'je praat niet met buitenstaanders over gezinsproblemen').

Hoewel die regels in principe zijn bedacht om het systeem in evenwicht te houden, verandert zo'n gezin, werkteam, voetbalclub... voortdurend, en komen er dan ook spanningen omdat sommige leden van het systeem de regels als beperkend ervaren, terwijl anderen ze net willen houden omdat ze (soms terecht, maar vaak ook niet) verandering als bedreigend (voor het systeem) beschouwen.

Zo kan in een partnerrelatie de regel gelden: 'In de vrije tijd doe je als partners altijd alles samen'. Het zou nu kunnen dat na een poosje een van de partners deze regel als beperkend gaat ervaren, want daardoor kan hij/zij bepaalde activiteiten niet doen die de andere partner niet interessant vindt. Stel nu dat het de vrouw is die zegt: "Mijn man wil nooit op reis, ik ben daar al die jaren in meegegaan, maar ik mis die ervaringen wel. Vanaf dit jaar ga ik, vermits mijn man niet wil, met een vriendin, een groep of zelfs alleen op reis." Mogelijks zal de man zich verzetten tegen dat idee, want het is niet conform de regel 'als partners doen we alles samen' en misschien denkt hij wel: als ik dat toelaat, waar zal dat eindigen? Indien meneer deze verandering als bedreigend ervaart, zal hij zijn vrouw 'terugfluiten' en haar verzoeken, desnoods dwingen haar 'oude', vertrouwde positie in te nemen. Mevrouw kan daaraan toegeven, of haar wens tot verandering doorzetten. In het eerste geval zal dat tot spanningen leiden bij mevrouw zelf: ze kan haar zelfrealisatie niet vervullen en zal deze beperking als frustrerend en fnuikend ervaren, met mogelijks vijandigheid naar de partner als gevolg. In het tweede geval zal dat leiden tot spanningen in de relatie: tot meneer merkt dat het alleen reizen van mevrouw de relatie niet fundamenteel destabiliseert, integendeel, misschien voor een nieuwe, frisse wind kan zorgen, of het tegendeel, de nieuwe rich-

ting die mevrouw uitwil, niet compatibel blijkt met de relatieverwachtingen van meneer en beiden ten gevolge hiervan meer en meer uit elkaar groeien en eventueel hun relatie noodgedwongen stopzetten.

In het boek van Doeschka Meijsing, *De weg naar Caviano*, vertelt een van de personages hoe ze als jonge puber het gezinssysteem op de helling zette toen ze haar lesbische geaardheid begon te onderkennen en deze tot uitdrukking bracht door haar jongensachtige manier van doen en kleden. Dat was echter buiten de repressieve volharding van haar moeder en broers gerekend, die het duidelijk niet pikten dat dochter en zuslief niet beantwoordde aan de regels van hoe je je als jonge vrouw hoorde te gedragen.

“Haar moeder die dit alles met lede ogen aanzag, begon de tachtigjarige oorlog met haar enige dochter door tegen de klippen op vrouwelijke rokken en pakjes voor haar op de naaimachine te stikken, waarin Kate als een marionet haar puberteit moest verdragen. Haar broers verweten haar om het hardst dat ze er niet uitzag als de meisjes met wie zij en hun vrienden graag werden gezien. Waarop haar moeder aan de slag ging met nog meer te stikken plooirokjes. ‘Het komt juist door die kleren,’ riep Kate wanhopig, ‘als je me laat aantrekken wat ik wil, zie ik er juist veel vrouwelijker uit.’ Maar haar moeder verdedigde haar bastion als Godfried van Bouillon het heilige graf.”

Hoe belangrijker het systeem en hoe langer de mensen binnen het systeem met elkaar omgaan, hoe sterker de gewoontegedragingen en regels zijn en hoe groter de weerstand om ze op te geven, zelfs al zijn ze ongezond. Dat komt doordat de mensen het gevoel hebben dat de manier waarop ze op elkaar inspelen, voor een evenwicht zorgt, en men bang is dat evenwicht te zullen verliezen. Soms gaan mensen (in een gezinssysteem niet zelden de kinderen) een gedrag stellen om het evenwicht in het systeem tot elke prijs te behouden (‘ouders moeten bij elkaar blijven’). Dat dat ‘evenwicht’ ook ‘ongezond’ kan zijn, blijkt uit de volgende illustratie.

De toestand van een angstig meisje wordt al vlug heel wat begrijpelijker als je haar angstige gedrag in kaart brengt binnen het gezins-

systeem. Welke functie heeft het daar? Hoe wordt erop gereageerd, wat doen die mensen in dat gezin daar met elkaar? En dan is het niet uitzonderlijk dat je plots merkt hoe dat angstige gedrag inderdaad een 'zinnvolle' rol speelt in dat gezin. Het biedt de ouders een unieke zin in hun leven, omdat ze op die manier voor iemand kunnen zorgen. Bovendien vergeten ze er de problemen met hun eigen huwelijk mee. Het ouderlijke gedrag gaat, zonder dat de betrokkenen het beseffen, positieve feedback geven aan het angstige gedrag van de dochter, zodat dit gedrag behouden blijft en het 'evenwicht' in het gezin verzekerd blijft. Daarentegen gaan de ouders negatieve feedback geven op alles wat dat evenwicht kan bedreigen, bijvoorbeeld: weerstand tegenover een therapie die aan de omgangsvormen tussen de gezinsleden zou kunnen gaan sleutelen, zodat het angstige gedrag dan misschien zou verdwijnen en de ouders zouden achterblijven met een leven dat ze moeten opvullen met hun eigen, wankele relatie...

Dus net als ziek-zijn (cf. vorig voorbeeld) brengt gezond-worden heel wat verschuivingen teweeg in het gezinssysteem.

De functie van een (lastig) symptoom wordt schitterend beschreven in de roman van Keri Hulme, *Kerewin*, waarin een jongetje op cruciale momenten erg onhandelbaar wordt. Dat op het eerste gezicht onverklaarbare en daarom agressie ontlokkende gedrag (vooral van zijn vader) is echter een onbewust geworden (en duur betaalde) strategie van het jongetje om de aandacht af te leiden als er tussen zijn vader en diens partner een ernstige ruzie of zelfs scheiding dreigt. We laten even het jongetje zelf aan het woord op het moment dat hij zich hiervan bewust wordt.

"De hele ochtend is het gevoel toegenomen, lok een ruzie uit en maak een eind aan de onlustgevoelens tussen Joe en Kerewin. Zorg dat de woede om de vrouw heen verdwijnt, stop de tweedracht met slagen, met pijn, dan medelijden, vervolgens goed maken, om weer in een goede bui te komen. Zo werkt het... zo werkte het altijd."

Symptomen kunnen naast een interpersoonlijke uiteraard ook een intrapersoonlijke functie hebben. Bij de succesvolle en in Frankrijk erg gevierde jonge Belgische schrijfster Amélie Nothomb ("Je venais de Belgique, c'était le pays qui avait inventé le spéculoos, le chocolat y

était meilleur qu'ailleurs”) speelde haar extreme manier van omgaan met eten op beide niveaus. In *Biographie de la faim* vertelt ze haar leven vanuit het concept ‘honger’:

“Je me retrouvai autour d’un repas avec trois individus. A table, les autres convives mangeaient, c’est-à-dire qu’ils paraissaient avoir de l’appétit et, en conséquence, ingurgitaient des bouchées à un rythme soutenu. Les trois hommes, eux, touchaient à peine à la nourriture - à la manière non pas des ascètes, mais des gens qui sortent de table. Quelqu’un leur demanda si le plat leur déplaisait: l’un d’eux répondit que c’était très bon.

En ce cas, pourquoi ne mangez-vous pas?

Parce que nous n’avons pas faim.

Il est clair qu’il ne mentait pas.

Les autres trouvèrent cette réponse suffisant. Je poussai plus loin l’enquête. Pourquoi n’avez-vous pas faim? leur demandai-je.”

Want honger hebben is voor haar veel meer dan maaghonger: het is honger hebben naar de ander, de liefde, het leven. In een interview vertelt ze het volgende over haar eetobsessie:

“Tot mijn zeventiende trok ik altijd met mijn zus op. Wij woonden toen in Azië en waren toen altijd samen, omdat we veel aan elkaar hadden, maar ook omdat zich in die afgesloten diplomatieke getto’s simpelweg geen vriendjes van onze leeftijd aandienen. Ik beschouw het leven na de puberteit als een epiloog. Het belangrijkste ligt dan al achter de rug. Vreemd genoeg wist ik zelfs als kind al dat ik als volwassene met heimwee aan mijn kindertijd zou terugdenken. Wij probeerden ons groeiproces te stoppen. We vonden het prettig om altijd samen te zijn en wilden niet dat het ooit anders zou zijn. Daarom probeerden we als tiener zo weinig mogelijk te slapen, omdat we ervan overtuigd waren dat kinderen vooral tijdens de slaap groeiden. Ook weigerden we op een gegeven moment nog te eten. Er wordt vaak gezocht naar dé grote oorzaak van anorexia, maar ik denk dat die niet bestaat. Volgens mij kunnen eetstoornissen tal van oorzaken hebben: voor mijn zus en mij was anorexia een middel om niet meer te moeten opgroeien én om samen te kunnen blijven.”

Mensen kunnen in vele soorten van systemen leven of functioneren, en hoe dichter en intenser ze op elkaar betrokken zijn, hoe belangrijker de regels en hoe makkelijker conflicten kunnen ontstaan. Geïsoleerde systemen, waarin de betrokkenheid op elkaar extra groot is omdat men er niet uit kan, zijn dan ook dikwijls een broeihaard van onderhuidse spanningen. Denk maar aan een langdurige reisgroep in het buitenland, een internaat of een kloostergemeenschap. Om eens een totaal onverwachte illustratie te geven van een systeem, zullen we even ingaan op dat laatste aan de hand van een getuigenis van de allerlaatste begijn van het Sint-Elisabethhof van Kortrijk, de 78-jarige, blinde juffrouw Marcella.

Omdat ze blind was, werd ze als twintigjarige novice geweigerd in alle kloosters waar ze zich aanbood. Uiteindelijk raakte Marcella binnen in een begijnhof in Kortrijk op voorspraak van de bisschop. Maar grootjuffrouw Laura De Coninck, die het begijnhof met ijzeren hand leidde, zou haar die tussenkomst van de bisschop nooit vergeven. Meer dan veertig jaar lang leefde ze in de kleine, gesloten gemeenschap, eerst nog met negen andere zusters, de laatste jaren echter bleef alleen grootjuffrouw Laura over, met wie het nooit meer was goedgekomen. “Mijn leven lang heeft ze mij dat laten voelen”, vertelt juffrouw Marcella in een interview (*De Morgen*, 12 december 1998). “Ze mocht mij niet omdat ik blind was, kwam alleen op bezoek als het echt niet anders kon. Als er een huisje op het begijnhof vrijkwam waar ik graag wilde wonen, verzweeg ze dat.” Maar juffrouw Marcella had trouw gezworen aan de Grote Begijnenregel. Opstandigheid tegen de grootjuffrouw kon niet en was mogelijk nog een grotere zonde dan het binnenbrengen van een man op het begijnhof. Om toch maar het delicate evenwicht in het systeem te behouden had juffrouw Marcella haar eigen trucjes gevonden: “Telkens als ik voelde dat ik kwaad zou worden, zei ik: ‘Grootjuffrouw, ik ben een beetje moe, mag ik naar binnen gaan?’” De tien jaar dat ze nog met hun tweeën in het begijnhof woonden, bleef Marcella zich voor juffrouw Laura uit de voeten maken met de melding ‘dat ze een beetje moe was’.

Dat is een ander voorbeeld van wat men in het systeemdenken ‘de functie van het symptoom’ zou kunnen noemen: het behouden van de homeostase, het evenwicht in het systeem.

Samengevat: wat we moeten onthouden, is dat mensen altijd deel uitmaken van systemen waarin ze elkaar onophoudelijk beïnvloeden (communiceren) en hun gedrag op elkaar afstellen door regels. Uit dit basisgegeven heeft de Palo Alto-groep (Watzlawick e.a.) een aantal axioma's afgeleid die ons toelaten inzicht en grip te krijgen op hoe mensen omgaan met elkaar ('communiceren'). We zullen elk van deze vijf communicatieregels afzonderlijk bespreken en illustreren met voorbeelden uit de privé-wereld (partnerrelatie), het studentenleven en het beroepsleven (dat laatste aan de hand van het voorbeeld van een verpleegkundige, werkzaam in een algemeen ziekenhuis).

Maar niet alleen mensen, ook dieren leven in systemen. Ook bij hen kan één kleine, minuscule verandering (bijvoorbeeld: een blad dat valt) het hele systeem van een diereengemeenschap op zijn kop zetten. Ter verpozing de volgende illustratie.

"Het minste gerucht zou de eekhoorn al doen vallen. Hij lag op een heel dun takje en sliep. Het was doodstil in het bos. De beek was spiegelglad en de rups hield zijn kaken stil. De beer liet zijn duim, beladen met honing, voor zijn mond hangen, maar stak hem niet naar binnen. De traan op de wang van de libel die aan iets treurigs dacht, rolde niet verder, maar bleef roerloos liggen.

De eekhoorn sliep en niets of niemand wilde het minste gerucht maken waardoor hij uit de top van de boom zou vallen. Maar er hing één blad aan de beukenboom dat zich nergens aan stoorde, zich zomaar losmaakte en begon te dwarrelen. Eerst dwarrelde het rond het takje, toen tussen de grote takken door, langs de stam, en ten slotte dwarrelde het naar de grond. Met een plof kwam het op het mos terecht. Het was een geluid van niets, maar het was een geluid, luider dan het minste gerucht, en de eekhoorn viel. Hij viel met donderend geraas door de dichtere takken van de boom op de rug van de neushoorn, stuitte omhoog en opzij en viel in het water dat klaterend opsprong en in het rond vloog. De vlinder die zich daar juist op de oever lag te drogen, werd nat en stond woedend op. Van louter boosheid gaf hij de hyena een draai om zijn oren, waardoor deze begon te huilen en de snoek in het riet wakker maakte. De snoek zwom snel weg, maar botste tegen de zinkende eekhoorn.

'Au', zei de snoek. De eekhoorn zei niets, want hij kon onder water niet goed praten, maar hij vloog wel omhoog, het water uit, tot in de lucht, en verder nog de wolken in."

(T. Tellegen, *Misschien wisten zij alles*)

2.

Communicatieproces

Volgens Virginia Satir (1975) is communicatie een heel grote paraplu die alles bedekt en overspant wat er tussen mensen gebeurt. Hierbij vergelijkt zij het communicatieproces met een filmcamera met geluidsopname. Als vertrekpunt willen we deze vergelijking even overnemen en uitdiepen.

Stel je voor dat ik op dit ogenblik bij jou op bezoek kom en jou zelf kom vertellen wat je hier leest. Hoe verloopt dan eigenlijk in zo'n situatie het communicatieproces tussen ons beiden?

We keren even terug naar onze filmcamera. Jouw ogen die mij waarnemen, zijn de lenzen van de camera, die beeld na beeld opnemen hoe ik eruitzie, welke kleren ik draag, wat ik doe. Je oren zijn de microfoons van de camera, die al wat ik zeg, mijn woorden, maar ook hoe ik het zeg (intonatie, timbre, volume...), registreren. Ten slotte zou je mij, in theorie, ook nog kunnen betasten of ruiken of proeven hoe ik smaak. Met andere woorden, je neemt mij waar met je zintuigen (in onze beschaving bijna uitsluitend het zien en horen; in 'primitievere' beschavingen daarentegen spelen het betasten, ruiken en proeven nog een belangrijke rol). We noemen dat de fase van waarneming, en al wat je kunt waarnemen van de ander, zijn *buitenkant*: zijn lichaamstaal (mimiek, houding, gebaren, oogcontact, tics, stemintonatie, volume, timbre), zijn verbale taal (de woorden die hij uitsprekt), wat hij doet (zijn gedrag) en hoe hij eruitziet (kle-

ren, roken, enzovoort). Dat alles filmen we van elkaar in onze dagelijkse omgang, en we filmen ontzettend veel méér informatie dan we beseffen. Wetenschapslui hebben uitgemaakt dat we per seconde zo'n 10.000 zintuiglijke prikkels opnemen. Gelukkig maar dat we die massa waargenomen informatie (per minuut dus zo'n 600.000 indrukken) niet laten doordringen, willen we niet dat onze 'zekerin-gen' doorslaan. Dat betekent echter dat we moeten selecteren, en die selectie gebeurt door onze *binnenkant*.

Naast een buitenkant heeft elk van ons dus ook een binnenkant, waar de waargenomen informatie niet alleen geselecteerd, maar het restant ook 'verwerkt' wordt. Onze filmopnamen worden er 'ontwikkeld'. Wat zit er nu in zo'n binnenkant? Met het oog waarop geschieden die selectie en verwerking?

Net als ik heb jij ook op dit moment gedachten en gevoelens, waardeoordeelen (dat zijn die opvattingen waarmee je in het leven je hoofd boven water probeert te houden en zo goed mogelijk zwemt), verwachtingen (op basis van je vroegere ervaringen), kennis, een beeld dat je van jezelf hebt en ten slotte het beeld dat je van de ander hebt. Dat alles vormt jouw binnenkant, die selecteert en verwerkt wat je waarneemt. Vermits geen twee binnenkanten dezelfde zijn (want wie heeft nu precies dezelfde ervaringen, verwachtingen, kennis, zelfbeeld, enzovoort?), is het niet verwonderlijk dat ieder van ons ook anders kijkt, een ander perspectief heeft op de dingen.

Maar goed, ter illustratie even terug naar ons imaginaire voorbeeld: stel je voor dat ik me bij jou thuis bevind om je, onder vier ogen, te vertellen wat je hier nu leest. Wat gebeurt er in zo'n ontmoeting, vertaald volgens de bovenstaande visie?

Jij neemt mijn buitenkant waar met je camera. Dat wat je kunt waarnemen, is de enige informatie die je kunt hebben: het is de zichtbare punt van de ijsberg. Je maakt bliksemsnelle opnamen van mijn uiterlijk, mijn lichaamstaal, mijn manier van doen en wat ik zeg. Die opnamen gaan naar je binnenkant, waar ze gefilterd worden en waar het restant aan 'negatieven' ontwikkeld wordt. Die ontwikkeling (die we nog 'objectieve' informatie kunnen noemen) houdt in dat de negatieven gekleurd worden door jouw gedachten, gevoelens, waardeoordeelen, verwachtingen, kennis, zelfbeeld, beeld van de ander. Stel dat je

met je gedachten bij het afspraakje van vanavond zit, dan zullen je gevoelens er wel voor zorgen dat er van wat ik zeg, niet veel tot jou zal doordringen. Heb je vaak slechte ervaringen gehad met mannen met een snor, dan zal de opname van mijn weelderig behaarde bovenlip in jouw binnenkant ontwikkeld worden tot een alarmsein dat je waarschuwt voor wat je verwacht (bijvoorbeeld: antipathiek gedrag). Ben je te weten gekomen dat ik psychotherapeut ben (beeld van de ander) en heb je gelezen dat alle psychotherapeuten machtswellustige manipulators zijn (kennis), dan wordt de waarneming van mijn glimlach in jouw donkere kamer al gauw ontwikkeld tot een 'schijnheilige grimas'. Al wat je waarneemt, al de foto's die je bliksemsnel (en door de routine omzeggens onbewust) neemt van mijn buitenkant, ontwikkel je tot een 'interpretatie'. Op haar beurt gaat die interpretatie jou 'iets doen': je gaat je op een bepaalde manier voelen, nieuwsgierig, verveeld, geboeid, ontspannen, enzovoort.

Een ander voorbeeld: stel dat ik nu vóór jou sta en dat je merkt dat ik met mijn vingers zit te frunniken, naar mijn voeten kijk, die ik in alle bochten wring, en dat ik stotter. Jij interpreteert dat als 'hij is erg onzeker'. Zo'n interpretatie zal maken dat je bijvoorbeeld medelijden met mij voelt opkomen en dat gevoel zal jou, waarschijnlijk zonder dat je het beseft, op een bepaalde manier doen reageren (glimlachen, mij op mijn gemak stellen door nadrukkelijk te knikken, geïnteresseerd vragen stellen, enzovoort). Dus: jouw buitenkant veranderde door mijn buitenkant waar te nemen, deze te interpreteren, je op een bepaalde manier te voelen en daardoor anders te reageren dan ervoor (verandering van je buitenkant).

En zo is de ketting gesloten, want op mijn beurt neem ik ook jouw (veranderde) buitenkant waar, interpreteer hem, voel me zo, reageer zus of zo. Jij neemt die nieuwe reactie (of: verandering van mijn buitenkant) waar, interpreteert, reageert, enzovoort.

De kern van dit cirkelproces is het raden naar iemands binnenkant (die we niet kennen, eenvoudigweg omdat hij niet waarneembaar is), afgaand op zijn buitenkant (wat we kunnen waarnemen, is het enige dat we kunnen weten). Meesterverteller Harry Mulisch geeft hier een mooie beschrijving van.

“Ik zit vol met gezichten die ik ooit eens heb gezien, op straat, of weet ik waar, en die ik nooit zal vergeten. Mannen en vrouwen van alle leeftijden, ook kinderen. Soms zijn het niet eens de gezichten die iets voor me oproepen, maar de houding, een bepaalde loop, iets in de kleding – niet iets buitenissigs, want dat is altijd saai, maar juist heel gewone dingen, zoals een bepaalde kleur sok, of de manier waarop iemand zijn haar uit zijn gezicht strijkt. Soms is zoiets opeens een soort kier, waardoor zijn ziel zichtbaar wordt.”
(H. Mulisch, *Hoogste tijd*)

Hoe snel dat allemaal gebeurt, is vaak erg duidelijk wanneer we iemand voor het eerst ontmoeten. Nog voor die persoon zijn mond heeft opengedaan, hebben we al een beeld van hem, vinden we hem sympathiek of niet, staan we open of sluiten we ons voor hem, zijn we al dan niet op ons gemak, is ons lichaam gespannen of ontspannen. En dat alles als resultaat van het bliksemsnelle communicatieproces dat zich al ontrolde nog vóór iemand een woord uitte.

Nog een voorbeeld hiervan uit het werk van Harry Mulisch, ditmaal de ontmoetingscène uit de roman *Twee vrouwen*:

“Aan de overkant van de straat zag ik haar voor de etalage van een juwelier. Ik bleef staan. Ik keek naar haar rug en haar achterhoofd en haar kuit, die in felrode laarzen staken, en vroeg mij tegelijkertijd af waarom ik bleef staan en ernaar keek. Het was of alles in de straat vaag was geworden en vervormd, zoals op een bepaald soort foto’s, terwijl alleen dat meisje in het midden scherp was gebleven. Niet dat haar achterkant zo mooi was: haar haren waren mooi los opgestoken, maar haar rug was iets te lang, haar heupen te smal en haar benen niet zo recht als over het algemeen graag wordt gezien. Maar alles week af van het ideaal in een richting die op een of andere manier precies in mij paste. Het lichaam van een mens bestaat uit mededelingen; over de ogen en de mond is iedereen het eens, en over de handen, maar ook de voeten en de nek en de kuit spreken een taal, die niet liegen kan. Sla het hoofd en de armen eraf, dan nog is het een ideale boodschap, die in het Louvre thuishoort. Ik stak over. Ik hijgde plotseling een beetje. Nooit eerder had ik zo duidelijk het gevoel, van de ene seconde op de andere, dat ik bezig was met iets dat mijn leven ging veranderen.”

Het kan echter ook kort en kras:

“Mijn tante wierp een blik op Dean en maakte uit dat het een gek was.”

(J. Kerouac, *Op weg*)

Dat bij zo'n proces soms 'vertaalfouten' (foute interpretaties van de buitenkant van de ander, door onze binnenkant) optreden die de omgang bemoeilijken, ligt voor de hand en kan de oorzaak zijn van heel wat (agressieve) misverstanden. Feedback geven (de ander vertellen hoe we zijn buitenkant interpreteren) is een manier om die misverstanden te vermijden. Hierop komen we terug in hoofdstuk 4.

Wat we uit dat alles als essentie kunnen onthouden, is dat we onophoudelijk een effect hebben op elkaar. Vanaf het moment dat we met iemand samenzijn, verandert onze buitenkant door de interpretatie van wat we (voornamelijk onbewust) waarnemen bij de ander, en we reageren zodanig dat de ander weer zijn buitenkant verandert, enzovoort. In communicatietermen uitgedrukt: we oefenen constant een invloed uit op elkaar.

Dat is een zeer belangrijk gegeven, vermits we meestal geen idee hebben van de invloed die we uitoefenen op elkaar. De implicaties van dit beïnvloedingsproces aangrijpen als een verklaring voor hoe mensen (problematisch) met elkaar omgaan, is precies wat de communicatie- en systeemtheorie doet. Via vijf axioma's of grondstellingen worden deze implicaties voorgesteld. In het volgende hoofdstuk bespreken we ze één voor één en vertalen we ze naar een herkenbare dagelijkse realiteit. Maar eerst nog een voorbeeldje van hoe je iemand door het dak kunt jagen als je je niet bewust bent van het beïnvloedingsproces tussen jezelf en de ander.

Mensen kunnen je soms het bloed onder de nagels vandaan halen en zich van geen kwaad bewust zijn, maar ook in de dierenwereld ontploft de ene wel eens door het effect van het gedrag van de andere.

“De eekhoorn wreef zijn ogen uit. Hij was wakker geschrokken van een schreeuw of een gil. Had hij gedroomd? Hij spitste zijn oren. ‘Aiiiii...’ Weer hoorde hij dezelfde gil. Nu wist hij het zeker. Het was de gil van de vlieg die in nood moest zitten. Hij gooide zijn benen,

vervolgens zijn staart, uit bed en ging naar het raam. Maar het was in het holst van de nacht, bij nieuwe maan, en de eekhoorn zag niets. Hij deed zijn deur open en tuurde met inspanning van al zijn krachten naar buiten. 'Aiii... aiii... aiii...' Weer klonk het gegil maar nu klaaglijker en dichterbij.

Ik moet helpen, dacht de eekhoorn. Hij gleed vliegensvlug van zijn tak naar beneden en rende het bos in.

'Vlieg... vlieg... waar ben je... ik kom al...', riep hij, snel vaart minderend nadat hij door een struik was heen gelopen.

'Aiiiiiiiiiii... ai...'

Plotseling stond hij voor de vlieg, herkende hem aan zijn manier van zuchten.

'Wat is er met jóú aan de hand?' vroeg de eekhoorn.

'Ja,' zei de vlieg, 'dat zou ik ook wel eens willen weten.'

'Maar ik hoorde je gillen... ai of aiiiiiii, ik ben niet zo goed in gillen.'

'Ja, dat hoorde ik ook.'

'Maar wat is er dan?'

'Dat weet ik niet.'

'Maar jij gilde toch?'

'Nou en? Dan hoeft ik toch nog niet te weten waarom?'

'Maar jij gilde zélf?!'

'Hè hè, dat weet ik ook wel. Als dat alles is wat je me weet te vertellen. Je bent zeker niet goed wakker. Je lag natuurlijk weer eens te slapen. Ja ja.'

Als het dag was geweest, dan had men zelfs van op grote afstand kunnen zien dat de eekhoorn langzaam opzwol en op het punt stond om te ontploffen.

'Laat maar', fluisterde hij.

'Wat laat maar?' zei de vlieg. 'Dat jij sliep, of dat het enige wat je kunt zeggen is dat je mij hoorde gillen, wat zelfs de kwartel had kunnen horen?'

'Laat maar', fluisterde de eekhoorn, steeds heser.

'Ik vroeg je: wat laat maar?'

'Niks.'

'Wat is niks?'

'Niks is niks.'

'Aan jou heb ik dus niks. Je had toch op zijn minst iets kunnen

bedenken?’

Toen ontplofte de eekhoorn. Alle dieren schrokken wakker. De mier was als eerste op de plaats van de ramp en veegde de eekhoorn zo goed en zo kwaad als het ging bij elkaar.

‘Wat gebeurde er?’ vroeg hij.

‘Ik weet het niet’, zei de vlieg. ‘Er zat hem iets dwars, maar wat? Ik zou het niet weten. Ik probeerde hem nog te vragen wat er aan de hand was, maar hij had bijna geen stem meer en mompelde aan één stuk door: laat maar, laat maar...’

‘Ja’, zei de mier die zo zijn vermoedens had. Hij nam de eekhoorn op zijn rug, bond hem vast met een twijg en bracht hem naar zijn huis. Daar lijmde hij hem weer aan elkaar.

De eekhoorn sliep tot diep in de volgende dag. Nooit vertelde hij iemand over de gebeurtenissen van die nacht. En als hij de vlieg weer tegenkwam, groette hij hem vriendelijk en deed hij alsof hij bij de ontploffing zijn geheugen had verloren. Maar dat was niet het geval.”

(T. Tellegen, *Misschien wisten zij alles*)

